

УДК 336.64

Пластун О.Л. аспірант кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
Українська академія банківської справи НБУ, м. Суми

ЯКІСНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті проаналізовано основні якісні методика для оцінки ступеню фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та запропоновано певні авторські удосконалення, з метою їх адаптації до реалій української економіки.

Ключові слова: фінансова безпека господарських суб'єктів, якісні методи діагностики, методика Аргенті, методика Ковальова.

1. Постановка проблеми. Існує два підходи до діагностики фінансової безпеки суб'єктів підприємництва - це якісні і кількісні методи. І, якщо про кількісні в наукових джерелах було сказано досить багато, то якісні методи вимагають більшої уваги. Головною ж проблемою є те, що більшість якісних методів є розробками західних економістів для західних же компаній. Вітчизняні аналітики намагаються використовувати їх в оригінальному вигляді, аналізуючи українські підприємства, тому досить часто отримують результати, що не в повній мірі відповідають реальному становищу, тобто не враховується специфіка економічної системи України.

Тому ми вважаємо достатньо актуальним розгляд у даній статті питань пошуку та адаптації якісних методів діагностики фінансової безпеки суб'єктів підприємництва до реалій української економіки.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами діагностики фінансової безпеки займалися такі вчені-економісти, як Барановський О.І.,

Бланк І.А., Горячева К.С., Єрмошенко М.М. Розробці ж якісних методів аналізу присвячували свої роботи Дж. Аргенті, В.В. Ковальов та інші..

3. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішена проблема на сьогодні бачиться в необхідності адаптації наявних якісних методів аналізу до реалій України та представлення результатів у вигляді певного кінцевого продукту, придатного до використання аналітиками.

4. Формування цілей статті. Необхідно проаналізувати основні якісні методи діагностики фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та запропонувати певні механізми їх адаптації до реалій сучасної української економіки.

5. Виклад основного матеріалу. Фінансова безпеки суб'єктів підприємництва це здатність суб'єктів підприємництва здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, ефективно і стабільно протягом невизначеного періоду часу, шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

До основних складових системи фінансової безпеки належать: підсистема діагностики, підсистема фінансових важелів і методів забезпечення фінансової безпеки та підсистема контролю й оцінки результатів дії системи в цілому та окремих її частин.

Однією з ключових складових системи фінансової безпеки є підсистема діагностики. Саме від її ефективності, своєчасності наданої інформації, буде залежати кінцева результативність системи в цілому.

На цю підсистему покладені функції прогнозування настання кризи, оцінка ймовірності банкрутства суб'єкту підприємництва в перспективі,

визначення масштабів кризи, а також причин, що лежать у його основі. Також підсистема має оцінювати ефективність діяльності організації в цілому та визначати можливі зони неефективної роботи.

Під діагностикою ми будемо розуміти певний набір методичних розробок, який дозволяє на ранніх стадіях визначити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для суб'єкту підприємництва та фактори, що їх викликали.

Основна мета даної підсистеми - вчасно інформувати про можливі проблемні місця в роботі суб'єкту підприємництва, а також оцінювати ступінь погрози.

Задачі, що ставляться перед діагностикою:

- аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища суб'єкту підприємництва;
- визначення кризового середовища суб'єкту підприємництва і виділення критичних ризиків;
- оцінка ймовірності настання криз та можливості банкрутства;
- виділення проблемних місць у роботі суб'єкту підприємництва, спираючись на данні проведеного аналізу;
- оцінка ефективності діяльності суб'єкту підприємництва.

Таким чином, діагностика дає підстави для прийняття тих чи інших рішень для попередження кризових ситуацій, а також оцінює ефективність фінансово-економічної діяльності.

Що стосується конкретних методів для здійснення процесу діагностики, то умовно їх можна розділити на дві групи: кількісні та якісні.

Найбільш розповсюдженими кількісними методами є регресійні моделі прогнозування ймовірності настання криз та банкрутства, а також комплексні методики коефіцієнтного аналізу фінансового стану підприємства.

Крім кількісних методів діагностики виділяють ще одну групу - так звані якісні методи. Вони є свого роду альтернативою кількісним моделям і, часом, можуть показувати навіть кращі результати.

Сутність якісного підходу полягає в тому, що можна виділити ряд ознак, що свідчать про можливість настання кризи і, як наслідок, небезпеку в діяльності суб'єкту підприємництва. Причому такі ознаки є типовими, тобто їх дія, з деякими застереженнями, поширюється на всі суб'єкти. Таким чином, проаналізувавши наявність або ж відсутність певних ознак на підприємстві можна робити висновки про можливість настання кризи в майбутньому.

Ще одним плюсом використання якісних методик є усунення найбільш серйозного недоліку кількісних методик - перекручувань даних фінансової звітності. Оскільки компанії, що опиняються у скрутному положенні, можуть "поліпшувати" свої звіти про прибутки і збитки. У такому випадку адекватна оцінка фінансових труднощів компанії виявляється неможливою.

Одним з найбільш розповсюджених якісних підходів щодо оцінки ступеню безпечності діяльності суб'єктів підприємництва є метод Аргенті. Також є універсальні методи діагностики, наприклад, SWOT-аналіз.

Проаналізуємо сутність, а також переваги і недоліки основних методик.

Метод Аргенті (А-рахунок), розроблений професором Аргенті в 1976 році, полягає у формалізації вражень, відчуттів, різноманітних зведень про діяльність суб'єкту підприємництва у виді експертних оцінок, зведених у таблиці, застосовувані при А-score аналізі.

В організації діяльності будь-якого суб'єкту підприємництва існують ті чи інші недоліки. Але, якщо їх вага є достатньо великою, то рано чи пізно вони приводять до серйозних помилок у діяльності фірми, про що свідчить поява небезпечних симптомів. Якщо в цей період недоліки не будуть нейтралізовані, то організація неминуче приходить до краху.

Критерії оцінки за методом Аргенті представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії ймовірності настання кризи за Аргенті

Дефекти	Оцінка, бал
Автократичний стиль управління у членів Правління	8
Сполучення обов'язків членами Правління	4
Бездіяльність Правління	2
У Правлінні більше фахівців з банківської справи, ніж з управління	2
Слабкий фінансовий менеджер	2
Нерозвиненість управлінської структури	1
Відсутність контролю над бюджетом	3
Відсутність планування потоку коштів	3
Відсутність контролю над витратами	3
Відсутність реакції на зміну зовнішнього середовища та контролю над змінами в ньому	15
<i>Максимум для дефектів</i>	43
<i>Небезпечний рівень для дефектів</i>	10
Помилки	
Занадто великий рівень продажів	15
Занадто багато позикових коштів	15
Занадто великий проект	15
<i>Максимум для помилок</i>	45
<i>Небезпечний рівень для помилок</i>	15
Небезпечні симптоми	
Погані фінансові показники (значення окремих економічних нормативів)	4
Проведення "авральних" мір: збільшення позикових коштів, зниження заробітної плати і витрат на утримання, згорання перспективних програм	4
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	3
Частий зрив виконання зобов'язань	1
<i>Максимум для симптомів</i>	12
<i>Небезпечний рівень для симптомів</i>	-
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

До основних якісних показників, що впливають на фінансовий стан суб'єкту підприємництва, Аргенті відносить стиль управління та характеристику діяльності Правління, якість менеджменту, фінансові та економічні показники, що демонструє підприємство протягом певного проміжку часу, деякі нефінансові симптоми, як-то якість продукції, що випускається, моральний дух працівників, також до небезпечних симптомів відносяться проведення різного роду «авральних» заходів та часті зриви у виконанні зобов'язань суб'єктом підприємництва.

Кожна позиція в таблиці має свій можливий максимум оцінки. Якщо зазначений дефект, помилка чи симптом виявляються повною мірою, то вони одержують максимальну оцінку, якщо ні, то експерт визначає свою кількісну оцінку. Так, відповідно до досліджень Аргенті, для успішно діючих компаній ця оцінка складає 5-18 балів; для компаній, що мають серйозні ускладнення 35-70 балів. Якщо сума балів більше 25, компанія може збанкрутувати протягом найближчих п'яти років. Отже, чим більше бал за A-score аналізом, тим більший рівень небезпеки.

Основною перевагою методу Аргенті є те, що в ньому вперше була зроблена спроба упорядкування і систематизації показників, що описані в так званих списках збанкрутілих компаній на Заході. Таким чином, аналітику залишається тільки порівняти ознаки вже збанкрутілих компаній з аналогічними ознаками досліджуваної.

Головною позитивною особливістю приведеного якісного методу є його системний і комплексний підходи до прогнозування кризових явищ. Недоліки ж полягають у тому, що дана модель надзвичайно складна в плані практики ухвалення рішення в умовах задачі з багатьма критеріями. Також слід відзначити суб'єктивність прийнятого прогнозного рішення.

Ще однією методикою, яку можна віднести до якісних, є Свот-аналіз (SWOT-analysis). Його основним змістом є дослідження характеру сильних і слабких сторін суб'єкту підприємництва в розрізі окремих внутрішніх факторів, а також позитивного чи негативного впливу окремих зовнішніх факторів, що обумовлюють кризовий фінансовий розвиток підприємства.

Що стосується досліджень, наближених до нашої економічної реальності, то в сфері якісного прогнозування їх небагато. Слід відзначити роботу росіянина В.В. Ковальова, який, ґрунтуючись на розробках західних аудиторських фірм і адаптуючи ці розробки до пострадянської специфіки бізнесу, запропонував наступну дворівневу систему показників.

До першої групи відносяться критерії і показники, несприятливі поточні значення чи динаміка яких свідчать про можливі в майбутньому значні фінансові труднощі, у тому числі й банкрутство.

В другу групу входять критерії і показники, несприятливі значення яких не дають підстави розглядати поточний фінансовий стан як критичний. Разом з тим, вони вказують, що за певних умов чи неприйнятті дійових заходів ситуація може різко погіршитися.

Одним із сигналів настання кризи у майбутньому є фінансова нестійкість. На цій стадії починаються труднощі з наявними коштами, виявляються деякі ранні ознаки криз, різкі зміни в структурі балансу в будь-якому напрямку.

Що стосується критичних значень цих критеріїв, то вони мають бути деталізовані по галузях, а їх розробка може бути виконана після накопичення певних статистичних даних.

Нами пропонується побудова тестових анкет для здійснення якісної діагностики з метою оцінки фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. В якості показників для оцінки ми пропонуємо брати критерії, запропоновані В.В.Ковальовим, а алгоритм і принцип оцінки їх впливу на рівень фінансової

безпеки – за методикою Аргенті. Ми пропонуємо використовувати два типи тестових анкет – для експрес та комплексної діагностики фінансової безпеки (таблиці 2 і 3).

Таблиця 2

Тестова анкета для експрес-діагностики

Критерій	Максимальна оцінка, бал
Погані фінансові показники (наприклад, значення окремих статей фінансових звітів)	10
Проведення "авральних" мір: збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати, згорання перспективних програм	10
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	10
Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	10
Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами тощо	10
Втрата ключових контрагентів	10
Зниження обсягів продаж	10
Втрата ключових співробітників апарату управління	10
Максимум загальної оцінки	100
Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Анкета заповнюється в такий спосіб - по черзі розглядається кожний із представлених критеріїв і виставляється бальна оцінка від 0 до 10 у залежності від ступеня його реальної реалізації на суб'єкті підприємництва.

Дана таблиця - це лише один із прикладів тестової анкети. При незмінності загального принципу побудови (10 показників) і критерію оцінки (із загальної кількості балів у 100 небезпечний рівень її складає 25), самі критерії можуть варіюватися, виходячи з критичних ризиків конкретного суб'єкту підприємництва.

Для комплексного аналізу пропонуємо використовувати розширену тестову анкету, у яку на відміну від експрес діагностики входить не 10, а 20 критеріїв (див. таблиця 3).

Таблиця 3

Тестова анкета для комплексної діагностики

Критерій	Оцінка, бал
Погані фінансові показники (наприклад, значення окремих статей фінансових звітів)	10
Проведення "авральних" мір: збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати, згортання перспективних програм	10
Небезпечні нефінансові симптоми (наприклад, падіння якості продуктів і послуг, морального духу персоналу)	10
Зриви у виконанні зобов'язань	10
Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	10
Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	10
Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами й акціонерами	10
Втрата ключових контрагентів	10
Зниження обсягів продаж	10
Втрата ключових співробітників апарату управління	10
Хронічна недостача оборотних коштів	10
Висока питома вага простроченої дебіторської заборгованості	10
Застосування у виробничому процесі устаткування з простроченими термінами експлуатації	10
Несприятливі зміни в портфелі замовлень	10
Недостатня диверсифікованість діяльності підприємства	10
Політичний ризик, пов'язаний з підприємством у цілому чи його підрозділами	10
Різне зменшення коштів на рахунках	10
Розбалансування дебіторської і кредиторської заборгованості	10
Конфлікти на підприємстві, звільнення кого-небудь з керівників і т.д.	10
Недостатнє технічне і технологічне відновлення підприємства	10
Максимум загальної оцінки	200
Небезпечний рівень загальної оцінки	50

Принцип заповнення комплексної анкети аналогічний експрес-анкеті, тобто по черзі розглядається кожний із представлених критеріїв і виставляється бальна оцінка від 0 до 10 у залежності від ступеня його реальної реалізації на суб'єкті підприємства і. Як бачимо, загальний бал у цьому випадку складає 200, а критичний поріг вище 50 балів.

Використання запропонованих нами розробок може полегшити роботу аналітиків, зробити їх результати більш точними та такими, що відповідають реальності. Втім, ще раз зауважимо, що кожний суб'єкт підприємства має свої особливості фінансово-господарської діяльності, а, отже, і критерії, що використовуються у тестових анкетах є величиною змінною, тобто можуть замінюватись на інші фактори, що є більш актуальними для тієї чи іншої організації.

Список літератури

1. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки // Економіст. – 2003. - №8. - С. 65-67.
2. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. - М.: Финансы и статистика, 1997. -512 с.
3. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы.- 2-е изд. - М.: Ось-89, 1998.- 192 с.
4. Argenti, J. Corporate Collapse. McGraw – Hill, New York, 1976

Summary

The following article is dedicated to the expert methods of the financial safety analysis and they adaptation to the Ukrainian economy.